

44. НАФРФ ІМФЕ. – Ф. 13. – Од. зб. 24. – Арк. 2–2 зв.
 45. Там само. – Од. зб. 26. – Арк. 8, 15–17.
 46. Там само. – Од. зб. 24. – Арк. 2–2 зв.
 47. Там само. – Арк. 15–17.
 48. Там само. – Арк. 8.
 49. Там само. – Арк. 7.
 50. Раєвський С. До кінця викоринити буржуазно-націоналістичні тенденції в українському мистецтвознавстві // Київська правда. – 1947. – 11 жовтня. – № 204 (6952). – С. 2.
 51. НАФРФ ІМФЕ. – Ф. 14. – Од. зб. 236. – Арк. 13.
 52. Там само. – Арк. 51–51 зв.

Володимир ГРАБОВСЬКИЙ,
мистецтвознавець

ДО ПИТАННЯ ПЕРСПЕКТИВ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ. ЧИННИК РЕГІОНАЛІЗМУ

...Світлі моменти з нашої історії музики, як і теперішній її розвій, дають нам надію, що і в тому напрямі здоженемо колись інші, щасливіші від нас народи, і що, може, нам ще належатиме колись визначна роль у розвої музичного мистецтва.

Василь Барвінський

Започатковуючи «книжково-журнальну» серію під назвою «Проблеми», допитливі вчені (В. Дорошенко, С. Онацький, М. Шлемкевич та ін.) утверджували українську проблематику, яка вписується в картину цілого світу.

Хоча це відбувалось майже 50 років тому далеко за океаном, у складних умовах повоєнної дійсності, в яких перебував цілий світ, – автори, обнадійливо зазираючи в майбутнє, відзначали зокрема у передмові: «Основним завданням «Проблем» буде інформувати читачів про ідеї, що ними живе і тривожиться світ, вводити ті ідеї в українську свідомість і так помагати нашому суспільству включатися в духовне життя світу» [1, с. 3].

Ці слова могли б бути невеличким, але промовистим підтвердженням того, що навіть у несприятливих умовах українські дослідники намагалися бачити Україну та людину у взаємозв'язку зі світом. Несприятливість умов для українських досліджень – окрема тема, на якій нема потреби особливо наголошувати. Натомість варто виокремити категорію «світу» як універсального, багатомірного явища, що так чи інакше стоїть перед дослідником-гуманітарієм, – йдеться про глобалізм, актуальне явище сучасності, яке активно поширюється у світі, послідовно досліджується вченими різних галузей. Як і кожний подібний фактор дійсності, глобалізм має свою історію, передумови, цілі, напрями тощо. Глобалізм (його ще називають мондіалізмом) у першу чергу викликаний до життя суспільно-економічною діяльністю, тобто матеріальною сферою, але, звичайно, не може не «зачіпати» духовних інтересів спільнот. Майже всі сучасні дослідники, вивчаючи проблеми впливів глобалізму, його поширення в Україні, відзначають його багатолічність, різновекторність та певну невизначеність, незважаючи на ті чи інші виразні і конкретні вияви у різних сферах людського життя та свідомості. «Жодні з найістотніших аспектів глобалізації – поширення культури, ідей та інформації – не можуть бути визначені кількісно» [2, с. 75]. Політолог В. Каспрук ставить на перше місце культуру, хоч, звичайно, добре знає, що не культура є в центрі цього явища, яке охоплює без перебільшення весь світ, тому й авторитетно стверджує: «Попри те, що глобалізація стала великою мірою двигуном прогресу сучасного суспільства, не можна закривати очі на негативні похідні глоба-

лізаційних процесів. Це і незаконна торгівля наркотиками і зброєю, привласнення інтелектуальної власності, торгівля людьми та відмивання брудних грошей» [2, с. 78]. До цього переліку можемо додати й інші негативи: нав'язування у сфері культури, – в першу чергу масової, – примітивних зразків, що пропагують «насильство, секс, ворожнечу і т.п. у творах «відповідного» рівня в кінопродукції, літературі, телебаченні та розважальній музиці. Продовжуючи дошукуватися коренів глобалізації, доведеться мимоволі нагадати її рушійні сили, її приховані чи явні цілі там, «де часто криються користі для приватних інтересів певних груп у розвинутих країнах коштом найбідніших людей по цілому світі» [3, с. 80]. Зрозуміло, що більшість дослідників глобалізму, визначаючи фактори значного матеріального зростання, яке могло б бути досягнене лише завдяки глобалізації, – зростання технологічних галузей у структурі промисловості, наголошують на неминучості конкуренції, економічного змагання, в якому переможець забирає все, не замислюючись над наслідками.

«Причиною релятивного чи навіть абсолютного зниження життєвого рівня бідніших верств населення є, до великої міри, глобалізація» [3, с. 82]. Подібні соціально-економічні чинники, значною мірою інспіровані та керовані такими «інструментальними монстрами глобалізації, як МВФ, СБ (Світовий банк), СОТ (Світова організація торгівлі) та ін.», природно, можуть викликати суто негативні реакції. А водночас «...для людства в цілому альтернативи, власне, й не існує, оскільки в планетарному масштабі вона несе раціоналізацію та оптимізацію використання ресурсів людства, є шляхом до збільшення ефективності окремих галузей та світової економіки в цілому». І – далі: «Глобалізація... відкриває перед людством якісно нові горизонти, багато з яких на сьогодні навіть важко передбачити» [2, с. 79]. Це – щодо матеріально-економічних засад суспільства, хоч є певні, достатньо виражені міркування й щодо впливів глобалізаційних процесів на духовну сферу: «Глобалізація – це не є спроба створити одну універсальну (тотальну) культуру, яка поглинула б... окремі субкультури, це намагання було б абсурдним та утопічним, і з досвіду історії нам це є відомим. Процес глобалізації – це рух до досягнення єдності в множинності культур. Кожна із культур, подібно як і кожна спільнота, так само як і людина, розвивається лише у спілкуванні-діалозі з «іншим» та «іншими». Ізоляція ж стає деградацією будь-якої культури» [4, с. 29]. Скерування процесів глобалізації до іншого багатовекторного і місткого явища, культури, – це те, що нас тут найбільше цікавить. Ще повернемося до цього зіставлення (глобалізація – культура). Тут лише варто додати, що в культурі розвинутої держави насправді відбувається не діа-лог, а полі-лог, тобто взаємодія з різними «іншими» культурами. Крім того, дуже хотілося б вірити в оптимістичні прогнози автора цих слів щодо «досягнення єдності», як і заперечення спроби в глобалізаційних процесах створити одну універсальну культуру. Власне, такі спроби були і в недавньому минулому. Щодо минулих часів, то певними предтечами глобалізації (в сенсі ідеологічному) можуть уважатися панславізм, панісламізм, панамериканізм тощо. Своєрідною «мініглобалізацією» можна вважати й наміри тих, хто розвивав і нав'язував світові комуністичні ідеї «всесвітньої пролетарської революції», створення формації «нових» – советських – людей, які (ідеї) ще й досі сидять в окремих головах і таким чином виявляють себе як «комуністична глобалізація». Переносючи глобалізаційні процеси в площину ідеології, мусимо шукати – навіть зваживши усі плюси й мінуси глобалізації – гідної та всеохопної альтернативи. Нею, безперечно, буде питання національної ідентичності людини як індивідууму та людських спільнот. Зрозуміло, що найвиразніше й найповніше національне начало, національна сутність людини виявляються в організованих історичних спільнотах – національних державах.

* * *

Питання теорії нації, націоналізму були майже повністю відсутніми у свідомості українців через багатовікову бездержавність та заборони, національно-культурного розвитку з боку інших держав. На даний час, завдяки відновленій державності, в Україні ці питання інтенсивно досліджуються й утверджуються на різних щаблях. Є низка ґрунтовних досліджень, серед яких відзначу працю Т. Касьянова [5], де чи не вперше подається система поглядів на націоналізм та теорію нації з широким використанням світової думки в цій галузі.

Слід зазначити, що, по-перше, націоналізм у цьому матеріалі буде розглядатися як виразна й дієва альтернатива процесам глобалізації, особливо корисна для подолання їх негативів у нашо-

му, насамперед, суспільстві. По-друге, тут не має змоги окреслити проблеми націоналізму бодай достатньо широко, тим більше, що він перейшов у світі через найрізноманітніші стадії, виявивши себе, таким чином, аж надто багатоманітно (варто згадати такі його «різновиди», як «автономний», «бюрократичний», «расовий»... аж до «інтегрального» чи «наднаціоналізму»). Важливо зазначити, що націоналізм як ідеологія є конкурентом глобалізації і на відміну від інших ідеологій – фашизму, комунізму – «поєднує дійсність від імені специфічної дії спільноти з більш універсальним світоглядом культурного плюралізму» [6, с. 7]. Відсутні паралелі з попереднім висловлюванням А. Косара (про досягнення єдності, діалог культур тощо) у видатного сучасного націолога Е. Сміта набувають таким чином більш конкретного виразу. Недаремно, вивчаючи ґрунтовно цей феномен людства – націоналізм, – Ентоні Сміт зазначав, що націоналізм, переходячи крізь різні стадії свого поступу й розвитку, в т.ч. й такі, які можна було б віднести до репресивних чи реакційних, «завжди перемагав їх, показуючи себе більш гнучким, більш тривалим і більш привабливим для людей, аніж його конкуренти» [6, с. 23]. У зіткненні глобалізму з націоналізмом (націоналізмами) на перший план висувається змагальність, суперництво, конкурентність останнього. Слід зазначити, що глобалізаційні процеси часто заховані під маскою лібералізму, демократії; вони виступають під прикриттям «ринкової економіки», «ринкових механізмів», декларуючи «індустріальне суспільство», «мультикультуралізм» тощо.

Тому суттєвими й реальними є загрози позбавити людей «їхньої духовної, національно-культурної своєрідності, релігії, традиції, отже і національного солідаризму, ... атомізувати суспільства, перетворивши людей на біороботів з обмеженими стандартизованими потребами. Такими людьми легко маніпулювати, встановити за ними тотальний контроль, використовувати їх, а світ тримати в «належному» порядку» [7, с. 25]. Вищеперелічені характери впливу на людей добре відомі в українському суспільстві, яке в різні стадії у минулому неодноразово піддавалося таким (чи подібним) насильствам. Тому слушними видаються слова про те, що «ні інтернаціоналізм, ні наднаціоналізм не виправдовують сподівань про зникнення націоналізму, на яке з таким запалом сподівались космополітичні утопісти. Націоналізм, який так міцно закоренився у соціальному й політичному ландшафті сучасності, підтримується і на локальному «внутрішньому», і на міжнародному «зовнішньому» рівні через різноманітні механізми» [6, с. 204]. Ентоні Сміт, написавши ці слова 25 літ тому, чудово передбачав глобальні процеси сучасності, які на той час у суспільній свідомості лише починали утверджуватися саме як «глобалізм». Його проникливості не можна не відзначити, особливо в тій частині, де він говорить про значення саме культурного чинника. Британський вчений суттєво наголошує, що різноманітність та привабливість націоналізму – на противагу глобалізму – «повинна розглядатися як похідні від сполучення трьох сил, які первісно визначили його форму: давні етнічні традиції, відродження світських ідеалів і так само своєрідні, характерні риси модернізації та її соціальних виявів» [6, с. 205]. Накреслюючи таким чином «стовпи» формальної структури націоналізму, дослідник не забуває підкреслити, що націоналізм включає чотири елементи: світогляд, культуру, солідарність та політику. Здається, власне від погодженості, «гармонізації» цих складових і залежить реальна сутність сучасного націоналізму у тій чи іншій цивілізованій державі.

Питання національної ідентичності нині стоїть гостро у цілому світі. Деякі вчені Заходу, перебуваючи, так би мовити, в силовому полі глобалізму, здатні його недооцінювати, надавати природним процесам національного пробудження/становлення цілком невластивих рис. Ці задавлені хвороби «непомічання» позитивних рис націоналізму, а водночас підкреслення його негативу (асоціації з расизмом, фашизмом тощо) слід лікувати дуже просто – об'єктивними фактами, аргументами та багатостороннім вивченням. Для прикладу, сучасний польський дослідник національних меншин (у Польщі й так званих «кресах») Кшиштоф Чижевський, який часто відвідував Україну, а найбільше її західні регіони, із замилюванням вишукуючи якісь цікаві відомості про циганів чи євреїв, водночас твердить: «Бути центральноевропейцем означає виховувати і тримати в послухові наш націоналізм, національний егоїзм, якого неможливо уникнути, так само як неможливо уникнути індивідуального егоїзму. Цих Конрадових слів не можна ігнорувати» [8, с. 156]. Звичайно, поляка – представника держави, яка навіть у найгірші періоди своєї багатостраждальної історії не втрачала своєї націо-

нальної самототожності і завжди залишалась монолітною нацією, – можна зрозуміти. Важко собі уявити, щоб якась група поляків, називаючи себе малополяками чи кимось іншим, виявила тенденції сепаратизму, це часом виявляється у русинстві чи малоросійстві України. Природний націоналізм (чи патріотизм) поляка, який завуальовується гарним терміном «народність» («narodowosc»), дає підставу сучасному українському філософові С. Грабовському стверджувати, що польські інтелігенти, які нібито насторожено та обережно ставляться до націоналізму, «можуть у разі потреби і горлянку перегризти різній гебістсько-імперській наволочі, стаючи «раптом» питомими націоналістами – цей, як на мене, цілком нормальний для нормального європейця процес доводилося не раз спостерігати особисто» [9, с. 49].

* * *

Наголошуючи на важливості «національного», «нації», слід підкреслити ще одну дуже важливу деталь, яку недооцінюють або «не помічають», досліджуючи процеси, пов'язані з націоналізмом. Йдеться про субетноси – менші виокремлені частини етносу – нації, які себе виявляють достатньо виразно у різних, переважно великих, країнах – насамперед Європи (їх помилково називають ще «етнографічними групами»).

Звичайно, усвідомлення субетносом своєї окремішності, певного «набору» відмінностей, навіть у рамках єдиного етносу, здійснюється в різних народів по-різному. Можна для прикладу пригадати особливу роль пруського субетнічного первня для становлення німецької нації. Іншим, дещо відмінним у цьому контексті буде значення Каталонії – для Іспанії чи Шотландії – для Великобританії. Зрозуміло, що субетнічна «багатоступінчастість» властива, по-перше, великим, по-друге – давнім і розвиненим у культурно-історичному сенсі етносам – націям. У перелічених вище країнах (Іспанія, Німеччина, Великобританія) нація утвердила себе у державності віддавна, хоч не водночас. Це значно полегшило процеси становлення нації при певних проблемах, серед яких у першу чергу слід назвати невпинне прагнення до більшої автономності – аж до повної незалежності – окремих субетносів: у тій же Іспанії можна пригадати «скрите» протиставлення Каталонії чи більш «відверте» – Баскії; у Великобританії протидія чи опору складових цієї держави – Шотландії та Валії – «заважали» лише віковічні здобутки демократії, які успішно стримували органічні відцентрові тенденції цих субетносів. Подібні приклади можна було б множити тут достатньо довго. Важливе ж, здається, усвідомлення значущості саме такої структури нації, як і відповідний підхід до цього явища – регіоналізації на основі субетнічного чинника – у дієвому протистоянні глобалізаційним процесам. Зрозуміло, мабуть, і те, що подібний підхід мав би бодай пом'якшити, частково нівелювати вищеперелічені негативи, викликані глобалізмом.

Слід, однак, зазначити, що стосовно України подібні розмірковування та порівняння з іншими націями-державами можуть видатися надуманими чи навіть зайвими. Це могло б видатися слухним за однієї умови – коли б Україна як держава утверджувалася безперервно. Відомо ж, що століття нашої бездержавності, підпорядкованості іншим державам наклали свій відбиток, що істотно загальмував природний процес розвитку української нації. Загальмував, але не припинив, бо суттєві, хоча й не антагоністичні, відмінності українців різних регіонів – бойків, волиняків, гуцулів, лемків, наддніпрянців, поліщуків, слобожанців тощо – не були притлумлені, а навпаки – навіть у підневільних умовах (підпорядкованості чужим державам – Австрії, Польщі, Росії, Румунії, Угорщині...) – по-різному продовжували розвиватись і відтак виявляти себе у мові, побуті, звичаях. Ця тема – субетнічна основа і багатоманітність нації – не є тут основною, хоч вона цікава й могла б бути висвітлена багатоаспектно. Зрозуміло, що в дослідженнях потрібно було б «зачепити» історичні, політико-економічні чи соціальні аспекти, досить далеко вийшовши за межі мистецтвознавства, етнології чи культурології. Що такі дослідження проводяться – не варто наголошувати. Тут же варто зупинитися на деяких перспективах власне культури у поєднанні з регіоналізмом.

* * *

У ХХ сторіччі в науковій свідомості запанувала думка, що культура перебуває в занепаді. Видатні вчені світу на різні лади твердили про «кризу», «загибель» людства та культури. Нагадаємо, що філософи в цьому випадку в першу чергу мали на увазі сферу духа, який «покинув» будівлю

культури, а натомість, спрощено мовлячи, на передній план висунулися матеріально-технічні здобутки (вони продовжують свій поступ і в добу глобалізації), які створили те, що ми повсюдно називаємо цивілізацією. Її здобутки, які є виявом закономірного поступу людства, віддавна органічно присутні у розвинених країнах Західного світу, можуть поширитися до небачених розмірів, особливо в наш бурхливий час, коли вони буквально увірвуться на трансконтинентальному «експресі» глобалізації. Серйозні підстави побоювань вчених першої половини минулого століття (О. Шпенглер, А. Швайцер, Е. Гуссерль та ін.) мають продовження і в наш час. Ми й зараз можемо твердити, що «живемо в умовах, які характеризуються занепадом культури» [10, с. 33]. Ті самі вчені-гуманісти, констатуючи занепад, кризові явища в культурі, бачили вихід з цього становища у піднесенні духовного начала, становленні її естетичного підґрунтя. «Дух зможе бути самодостатнім лише тоді, коли перестане наївно звертатись до зовнішнього, повернеться до себе самого і тільки при самому собі залишиться» (Е. Гуссерль, «Криза європейського людства та філософія»).

Акцентуючи на етичному підґрунті культури, Альберт Швайцер підкреслює її значення в житті сучасної людини, яка відстоює себе в боротьбі з силами природи назагал і у власному суспільстві зокрема. Складні та багатомірні механізми подібного усвідомлення мають підтвердження, звичайно, і в українській дійсності. Тут обмежують лише деякими міркуваннями, звужуючи широке поняття культури до окремих ділянок, зокрема культури музичної.

Однак тут напрошуються деякі паралелі чи розмежування. Це – відмінність/схожість культури та цивілізації в окремих випадках. Однак слід відокремити культуру Середньої Європи (до неї належить і Україна) від іншого світу, як це, приміром, робить О. Баган: «Середньоевропейська культура – це розміреність, округлена гармонійність, «бароковість» світогляду і світообразу, на відміну від західноєвропейської «готичності» і російської хаотичності, бесформності. Середня Європа – це атмосфера вдумливого спокою, такого відчуття природи і ландшафту побуту і будня..., що так контрастує із західноєвропейською схильністю до перетворень і технізації простору та з російською мегаломанією» [11, с. 10]. Можна піддати сумніву окремі твердження О. Багана, але незаперечними є, крім іншого, влучні спостереження щодо характерних рис середньоевропейської культури, які цілковито можуть бути екстрапольовані на українську культуру. Водночас тут виникають питання, що, мовляв, середньо-європейський простір культури – а саме вона нас тут найбільше цікавить – це забагато, це – майже «глобалізаційний» підхід, особливо коли згадаємо багатоетнічне, різноконфесійне та, врешті, багатополітичне різнобарв'я цього регіону. Нас же цікавить культура України, її перспективи та можливості. Зрештою, що важливо – нашу культуру теж не можна охарактеризувати як монолітну – саме через її етнічну (на субетнічному та міжетнічному рівнях) і релігійну багатолікість. Ця властивість, яку важко заперечити, однак, ставить перед українською культурою нескладні завдання, виявляє необмежені перспективи повноцінного виявлення, розвитку всіх її складників та наступного утвердження в цивілізованому світі.

Субетнічність як неодмінний компонент національної сутності таких великих західноєвропейських країн, як Іспанія, Італія, Франція та ін., має сьогодні важливе, але не вирішальне значення. Можливо, це почасти пояснюється певними рисами вищезгаданої узагальненої характеристики Західної Європи – з одного боку; з іншого – безперечними тут є процеси нівеляції етнічного розвитку, які принесла з собою цивілізація. Хоч культура Європи виразно занепадає (мається на увазі занепад рівня її духовності, духовної сутності), її субетнічні складові – при значній нівеляції чи розчиненості у загальноєвропейському просторі – не припиняють свого існування. Хоч відмінність Баварії від Шлезвіг-Гольштейну, чи Саксонії у сучасній Німеччині, чи Кастилії від Галісії – в Іспанії та ін. безперечна, вони присутні у свідомості німців чи іспанців саме своїми давніми, своєрідними відмінностями, які робили й продовжують робити їх цікавими для інших поза існуванням етносу і необхідними, органічними – всередині нього.

Для того щоб висвітлити деякі особливості регіональної культури, слід звернутись до деяких спостережень учених. Подібно до того, як ми намагаємося «зрозуміти «національне», маємо поставити його в контекст «вселюдського», осягаючи окреме, маємо аналізувати його в контексті загального» [5, с. 259]. Г. Касьянов говорить, «що «український варіант» становлення нації і націоналізму

має свої специфічні ознаки, які роблять його унікальним» [5, с. 259]. Спостереження, що нація може бути порівняною з українською культурою – загальне, з виділенням її регіональних рис – окреме. Звичайно, з такими порівняннями слід поводитися обережно, уважно придивляючись до численних чинників українського соціуму, який був «хронічно інтенсивним у монолітному корпусі тієї чи іншої імперії» (О. Пахльовська). Цілоком слушно дослідниця говорить про явища структурної та політичної розформованості суспільства, внаслідок чого «завдання культури підкоряються зовсім іншому етичному критерієві і роботі над створенням цього суспільства, і насамперед – шляхом протесту проти офіційної суспільної «надбудови», завжди ворожого культурному коду завойованої реальності» [12, с. 102]. Іншими словами, мистець – літератор, режисер – замість того, щоб залишатися собою і виконувати свою мистецьку функцію, мусив бути глашатаєм, пропагатором у побудові українського суспільства. Що такий спосіб діяльності не йшов на користь (переважно) культурі та мистецтву, як і те, що подібна ситуація триває досі – не потрібно надто акцентувати. Тому й маємо важкі наслідки не тільки «неукомплектованості» національної реальності в політичному та соціальному сенсі, а й «порожні» поля нашої культури, переповнені «всудисущою імперською українофобією», «галасливою стіною байдужості, інтенсивності безглагольної маси» (О. Пахльовська) і – врешті – викорінення України з ментальності Європи. Говорячи про мову, літературу, театр, стан перекладу на українську мову з іноземних мов, не кажучи вже про ЗМІ, в першу чергу телебачення, маємо втілювати новітній погляд, основою якого було б народження оновленої людини, ствердження її «я», що в кінцевому рахунку дасть їй можливість пізнати саму себе і повернутись до європейського пракореня.

Питання мови є особливо болючі та актуальні. Враховуючи світовий досвід, ми не маємо права забувати і залишати поза увагою діалекти, які є справжніми джерелами розвитку мови. Власне, в українському варіанті тут і буде увага до регіональних – бойківського, волинського, гуцульського та ін. – варіантів української мови, що, можливо, викличе творчий спалах у літературі. Можна згадати тут геніального В. Стефаніка, який «регіональним» підходом підкорив світові вершини в літературі. Тут не може бути рецептів, бо в мистецтві останнє слово за талантом.

Коли ми згадували про Середню Європу, то мали на увазі, що це – «гармонійне соціокультурне існування Міста і Села, що ніколи не зливаються, ані протистоять одне одному, на відміну від західноєвропейської суперурбанізованої цивілізації, де місто розчиняє, перетворює в собі село, і світу російської суцільної «деревні», серед безміру якої міста виростають як соціальні потвори, холодні й байдужі гіганти, які назавжди відірвалися від органіки землі» [11, с. 10]. Критичний погляд на «сусідів», що його вище наведено, має безпосередній відгук і в українському соціумі. Хоч співіснування міста і села в регіонах України (за окремим винятками) не є аж так конфліктне, – все ж і тут, поряд з певними перспективами, є значні проблеми. «Ми опинилися лише на трохи більш віддаленій околиці чужого – неукраїнського – урбанізму. Ми і через дванадцять років залишаємося на «передмістях» велетенського – хоч і внутрішньо цілковито чужого нам – євразійського цивілізаційного конгломерату» [13, с. 4]. Можна було б навести ще більше не лише чужих, а й власних прикладів впливу глобалізації (насамперед євразійського «зразка»), та все ж тут є виходи і перспективи. Глибоко стурбований станом українського урбанізму дослідник Р. Кісь пропонує сім способів подолати «болячки» постколоніальної культури, які (способи) зводяться до подолання глибокої кризи національної ідентичності.

Повертаючись же до важливості мови, як осердя нації, варто дослухатись до наступних слів: «Якщо мають рацію футуристи, що із тих понад п'ятьох з половиною тисяч мов, як існують сьогодні, до кінця XXI сторіччя залишиться 350–400, то це означає, що переважній більшості нинішніх етносів доведеться відмовитися від свого і перейти на чуже, тобто, – відмовитися від самих себе» [7, с. 28]. Щоб українська нація, українська держава не опинилися на маргінесі світового розвитку, варто використати сповна ті можливості, які потенційно закорінені в нашій сутності і які беруть початок від субетнічного регіону.

Коли звернутися до одного з мистецтв, яким віддавна славиться українська нація, – музики, то тут також можна віднайти величезні скарби, невідомі не лише в більшості країн світу, а й безпосередньо в нас. Не новою є думка про особливе значення пісенно-музичного начала для українського

етносу, що далеко виходить за первісні суто мистецькі рамки. Говорячи про пісенність, М. Шлемкович стверджував: «Так постає все велике української культури. Без музики – казав Тичина – в Україні революції не зробити. Найбільша духовна революція України, її християнізація, відбулася під впливом співу» (М. Шлемкевич, «Душа і пісня») [1, с. 50]. Тут потрібно зосередитися на цілому комплексі явищ: пісенність як ідея, як наскрізне начало того невмирущого конгломерату, який ми називаємо музикою, як відзеркалення народної душі тощо. Хоч це таємниче мистецтво – мистецтво звуків – має неабиякі можливості впливу на людей, ми зупинимось на досягненнях української музики в різних видах і напрямках. Позаду – нелегкі шляхи пошуків і власного утвердження, а нині констатуємо факт незаперечних здобутків, які повинні цікавити нас у першу чергу. Так само вони можуть бути цікавими і в широкому світі – підтвердженнь цьому безліч. Принагідно в контексті нашої теми пригадаємо слова М. Грінченка, що «не можна говорити про музику як про одну всесвітню мову... Навіть серед одного і того ж людського угрупованнями констатуємо свої музичні «говори» (курсив наш. – В.Г.). У цих словах – однозначний «натяк» на регіоналізм, регіоналізм музичний. Нема змоги навести тут вислів українського музикознавця – їх достатньо і в композиторській творчості, і в багатстві фольклору субетносів, якому можуть позаздрити й інші народи, і навіть у музиці масової культури. Зрештою, ніхто не «буде сперечатися про її, так би мовити, «заземлене» призначення. Це про неї, напевно, значною мірою йшлося у словах А. Швайцера, який акцентує: «Абсолютна бездіяльність, розвага і бажання забути стають для неї (сучасної людини. – В.Г.) фізичною потребою. Не пізнання і розвитку вона шукає, а розваги – причому такої, яка вимагає мінімальної духовної напруги» [10, с. 42]. Ці слова перегукуються з вищенаведеною думкою Р. Кіся стосовно негативних впливів цивілізації і можуть бути підтверджені висловлюваннями сучасного філософа Чарльза Тейлора («Етика автентичності»), в яких він дошукується сенсу і змісту культури, зокрема масової. Про масову культуру слід сказати, що не все так просто: на жаль, вона майже повністю залишається поза увагою музикознавців та культурологів, лунають голоси, що вона не повинна і не може рівнятися з академічною, елітарною і т.п., але не можна відкидати того факту, що масовістю свого впливу на людей вона далеко випереджає всі інші різновиди музичного мистецтва. Що тут є певні перспективи «одуховлення» масового мистецтва, чудово й потужно у всеєвропейському масштабі – довела співачка Руслана Лижичко, яка своєчасно й доречно «впровадила» в рок-стиль елементи гуцульської музичної автентики з діалектом включно. Перелік подібних можливостей можна було б продовжити, бо «наша пісня була досі предметом музейного збирання і сердешного захоплення. Ще не маємо глибших естетично-критичних аналіз. Коли ж вони появляться, можна сподіватись, вони підкреслять дивне явище – музичний зміст наших пісень значно глибший і багатіший, ніж словесний, поетичний, уявний» [1, с. 50]. Головне, що величезні можливості музичного мистецтва мали б бути усвідомлені в суспільстві до тієї міри, щоб забезпечити нормальний вияв його потенціалу. «Усвідомлення об'єктивного існування національної музичної мови як етнохарактерної (і цим унікальної) знакової системи, багатовіковий розвиток-становлення якої забезпечує безперервну тяглість музично-історичного процесу в Україні, виступає підставою його дальшого продовження і збереження самототожності» [14, с. 6].

* * *

Конкретним і перспективним виявом регіоналізму в контексті порушеної проблеми буде приклад субетнічності, організованої та скерованої на осягнення певних цілей. Субетнічне багатство України – це той важливий резерв, що може істотно прислужитися її розвою, і не лише в протидії глобалізаційним процесам. Важливо й те, що, крім «внутрішніх» субетнічних частин України, поза її межами залишаються українці, що теж потребують уваги. Вони не можуть бути асимільовані тиском інших держав. Надсяння, Підляшшя, Берестейщина, Мараморщина, Донщина – перелік далеко не повний – повинні відчувати увагу «материкової» України, щоб зберегти свою самодостатність і самототожність для зміцнення українськості в цілому. Рецептів не може бути, але можна навести приклад відродження одного з субетнічних регіонів України – Бойківщини, – що дав державі і світові багато яскравих постатей: Юрій Котермак, Петро Конашевич, Іван Франко, Степан Бандера, Августин Волошин...

Науково-культурологічне товариство «Бойківщина», яке відновило свою діяльність у 1991 році, має у своєму полі зору низку напрямів. Зрозуміло, що й глобалізаційні процеси тут не є поза увагою. У роботах Я. Радевича-Винницького, О. Багана, Я. Гошовського можна знайти немало сторінок, присвячених саме цим та дотичним до них проблемам. У контексті обговорення проблематики слід підкреслити, принаймні стисло, наступні особливості. Від початку свого існування НКТ «Бойківщина», розгортаючи різні види діяльності – організаційної, науково-культурологічної, видавничої, мистецької та ін. – постійно бачило своє основне завдання у відновленні українського етнокультурного простору, розірваного та деформованого внаслідок тривалої бездержавності та асиміляційної політики сусідніх держав. Причому тут завжди усвідомлювалося те, що Бойківщина є в центрі Європи (належить до так званої Середньої Європи), відтак вона неминуче бере участь в етноінтеграційних процесах.

Увага Товариства була скерована не лише на проблеми бойків та Бойківщини: кілька років відбувається плідна співпраця з найближчими сусідами Карпатського регіону – гуцулами і лемками. Ці стосунки здійснюються через взаємодію із Всеукраїнським об'єднанням товариств «Гуцулівщина» та Світовою федерацією українських об'єднань лемків (автори-ініціатори – Ярослав Радевич-Винницький та Любомир Сікора). Наслідком цієї співпраці було утворення Асоціації товариств українців Карпатського регіону – бойків, гуцулів, лемків (БоГуЛем). Основні напрями й критерії такої співпраці, перебуваючи на початковій стадії, зрозуміло, лише формуються.

Низка традиційних для зазначених товариств заходів, у першу чергу фестивалів, конкурсів, була суттєво доповнена іншими акціями – науковими та науково-практичними конференціями, археологічними дослідженнями та екологічно-пізнавальними експедиціями, в т.ч. співпрацею з українцями суміжних країн, взаємодією з науковими і культурницькими інституціями, з громадськими організаціями, з Церквою, інтенсивною видавничою діяльністю тощо. Традиційними і плідними вже є контакти з осередками Товариства на Заході – в Канаді, США, Великій Британії. Важливо додати, що кожне з товариств – членів Асоціації БоГуЛем, – об'єднуючи свої зусилля, залишається цілком вільним у виборі та здійсненні своїх «власних» планів та заходів.

Одним із перспективних і змістовних заходів НКТ «Бойківщина» є проведення (спільно з Українським Богословським Товариством) довготривалого циклу культурологічних і богословських бесід за участю вчених регіону та України. На сьогодні проведено вже понад 30 бесід і вони починають отримувати належний резонанс в інтелектуальних колах.

Можна відзначити, що глибинною основою субетнічного регіоналізму є саме велика опора на власні традиції збереження кращих надбань народної культури, без гонитви за світовою модою. Сучасна людина, перебуваючи під страшним і неминучим тиском надбань цивілізації – індустріальної чи телекомунікативної, – зможе, таким чином, певною мірою наблизитись до природи, зберегти «щось дуже важливе і життєдайне – здібність глибокоемоційно пережити дійсність і бачити образну (сутнісно естетичну) структуру світу» [15, с. 272].

Підсумовуючи вищесказане, можна дійти до наступних висновків:

- глобалізаційні процеси неможливо пізнати лише зусиллями вчених однієї галузі, скажімо, економіки чи політики; участь учених інших галузей не тільки бажана, а й необхідна;

- глобалізація в певному сенсі є безальтернативною і життєво необхідною, це – об'єктивний фактор розвитку людства на даному етапі, який кидає виклик існуванню сучасних націй і народностей;

- дієвою і перспективною протидією негативним виявам глобалізації є сила нації, яка, використавши надбання інших народів і всебічно розвинувши власні здобутки, зможе перемогти у змаганні;

- у згаданому змаганні-протидії важливо зберегти свої духовно-моральні основи, а це під силу тільки розвиненій спільноті, що складається із самодостатніх складових – субетнічних регіонів.

У світовій публіцистиці останнім часом згадують про «золотий мільярд». Ідеться про ту частину людства, яка в найближчі десятиліття буде відрізняться від решти – 5–6 мільярдів – високим рівнем життя, коли скористається перевагами глобалізації. Чи увійде Україна в цей «золотий мільярд»?

1. Українська душа: Проблеми. – Нью-Йорк-Торонто: Ключі. – Кн. 1. – 1956.
2. Каспрук Віктор. Глобалізація як чинник (не)безпеки Сполучених Штатів Америки // Сучасність. – 2003. – № 5.
3. Коропецький Іван С. Теперішня глобалізація – панацея від лих економіки чи нове лихо? // Сучасність. – 2003. – № 5.
4. Косар Андрій. Глобалізація як феномен сучасності // Слово. – 2004. – № 4 (21).
5. Касьянов Георгій. Теорії нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999.
6. Сміт Ентані. Націялізм у двадцятим стагоддзі. – Мінск: Беларускі Фонд Сораса, 1995.
7. Радевич-Винницький Ярослав. Глобалізація і регіоналізація (Мовний аспект) // Бойківщина: Наук. зб. – 2004. – Т. 2.
8. Чижевський Кшиштоф. Центрально-Східна Європа 1994 року або як бути собою // Сучасність. – 1995. – № 3.
9. Грабовський Сергій. «Государство Украина»: розбудова квазінаціональної держави: Культурологічні бесіди. – Дрогобич: Коло, 2004. – Вип. 14.
10. Швейцер Альберт. Культура и этика. – М.: Прогресс, 1973.
11. Баган Олег. Сучасний геополітично-цивілізаційний пошук України: Культурологічні бесіди. – Дрогобич: Коло, 2003. – Вип. 2.
12. Пахльовська Оксана. Україна: шлях до Європи через Константинополь // Сучасність. – 1994. – № 2.
13. Кісь Роман. На околицях екс-другого світу або Чи стане Україна цивілізацією новоєвропейського світу? Культурологічні бесіди. – Дрогобич: Коло, 2003. – Вип. 6.
14. Козаренко Олександр. Феномен української музичної мови. – Львів: НТШ ім. Шевченка, 2000.
15. Баган Олег. Література бойківського регіоналізму // Перевал. – 2003. – № 3–4.

Юрій ІВАНЧЕНКО,
мистецтвознавець

КИЇВ ЯК МИСТЕЦЬКИЙ АТЕНЕЙ XVII–XVIII ст.

Оплот нашої державності й незалежності, духовний і культурний центр українців, Київ формувався спрдавна, про що свідчать археологічні пам'ятки часів Трипільської культури – кераміка, знаряддя праці, оздоблені вишуканим орнаментом. Ця культура, як переконливо доводять сьгодні дослідники, стала основою пізнішої європейської культури. Особливого розквіту місто досягло в часи Київської держави XI–XII ст., коли Київ, зміцнивши економічно й політично завдяки широким зв'язкам із Європою, зокрема з Візантією та Скандинавією, розквітнувши духовно завдяки прийняттю християнства, став суперником Царгорода. Розташований на семи горах, оточений валом і мурами, Київ тоді займав велику територію й був доволі велелюдним. У місті тоді розвивалися ремесла, торгівля, в архітектурі панували візантійський та романський стилі, поєднані з впливами місцевого будівництва, розвивався іконопис, монументальне малярство, мистецтво рукописної книги, зводилися храми. Через це Київ став об'єктом ворожнечі й боротьби за право володіння київським престолом і зазнавав спустошень та руйнувань, – особливо 1169 року, під час набігу володимиро-суздальського князя Андрія Боголюбського, а пізніше під час монголо-татарської навали на Південну Русь і облоги Києва військом онука Чингіз-хана Батия у вересні 1240 року. Київ сяяв тоді золотом бань церков, яких було кількасот, потопав у зелені садів та виноградників, краса його вразила завойовника, і він не захотів руйнувати місто. Упали тільки Золоті ворота та Десятинна церква, стіни якої не витримали ваги сотень киян, які заховалися в храмі.

Незважаючи на тривалу чужоземну експансію, місто продовжувало своє політичне та духовне існування як центр Київської землі, хоча значна частина населення, включно з церковними ієрархами та митрополитом, переселилася на північні землі, де через століття постане за їхньою участю